

Дарс мазмунини бойитиш ёрдамида интегратив ёндашувлар ёки технологияларни ишлаб чиқиб, ундан амалиётда кенг фойдаланиш. Бу таълим берувчининг интеллектуал салоҳияти ва касбий-педагогик маҳоратига кўп жаҳатдан боғлиқ бўлади.

Хулосада маънавий тарбияни ташкил этишда таълим мазмунига маънавиятига оид маълумотларни сингдириш жараёни ўрганилаётган манба бўйича (тушунча, қонун, қоида, мавзу, фан ва ҳ.) таҳлилий-ақлий умумлаштирилган фикр баён қилинади. Бу маънавий тарбияда муҳим босқич бўлиб ҳисобланади. Тавсиялар таълим-тарбия жараёнида миллий-маънавий кадриятлардан фойдаланишга оид инновацион услублар ва технологияларни тадбиқ қилиш ҳамда амалиётга жорий этиш, шунингдек, ушбу жараёни такомиллаштиришга мос кўрсатмавий-фикрлар мажмуасини ўзида ифода қилади.

Демак, маънавий тарбияни ташкил этишда таълим мазмуни билан маънавий кадриятларга оид маълумотларни интеграциялаш ушбу соҳадаги билимлар, тушунчалар кўникма ва малакаларни шакллантиришни умумлаштириб, ушбу соҳадаги маънавиятни юксалтиришнинг қонун ёки қоидасини ишлаб чиқишга кенг имкониятлар яратар экан.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Сандибоева Д.Х. Бўлажак ўқитувчиларнинг маънавиятини юксалтиришда кадриятлар тизимидан фойдаланиш //Фан ва таълим мазмунини такомиллаштиришда хорижий тажрибалардан фойдаланиш : муаммо ва ечимлар: Республика илмий-амалий онлайн конференцияси материаллари.-Жиззах, 2021. –Б
2. Тўрақулов.Х.А. Илмий ижодиёт методологияси . Монография.-Т.: Фан.2006. 248-бет.
3. Тўрақулов Х.А.ва бошқ. Илмий тадқиқот асослари . Ўқув қўлланма –Т.: Фан ва технология . 2011. 484-бет.
4. Тўрақулов Х.А. Абдуллаева Б.С. Тўрақулова И.Х. Бошланғич таълим методологияси . Дарслик.-Т.: “Инновацион ривожланиш нашриёт манбаа уйи.” 2020. 476-бет.
5. Тўрақулов. Х.А. Бўлтаков. С.Х. Цивилизацион педагогик тизимлар негизида бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини тайёрлашнинг педагогик асослари . Монография.-Т.: “Инновацион ривожланиш нашриёт –матбаа уйи”, 2019. 144-бет.

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ТАЙЁРЛАШДА ИНТЕГРАТИВ ЁНДАШУВ ҚИЛИШНИНГ ДИДАКТИК ИМКОНИЯТЛАРИ

Тўрақулов Холбўта Абилович, т.ф.д., профессор

Педагогик таълим халқаро фанлар академияси академиги,

Жиззах давлат педагогика институти

Омонжўлов Отажон Абдунабиевич

“Бошланғич таълим” мутахассислиги магистранти

Жиззах давлат педагогика институти

Аннотация: *Мазкур мақолада бўлажак ўқитувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашда интегратив ёндашув қилиш масаласи ечими ёритилади.*

Ушбу мақоладан бўлажак мутахассисларни касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш муаммоси билан шугулланувчилар фойдаланиши мумкин.

Калит сўзлар: *интегратив ёндашув; ўқитувчи; дидактик; имкониятлар; муаммо; тадқиқот; бошланғич; фаолият; ДТС; интеграциялаш; интеграциялаш йўналишлари; интегратив функция; тизимлаштирилган; маълумотлар; база; таълим мазмуни; модернизацияланган; имкониятлар; қизиқиш; фаолият; далиллаш; стратегия.*

Маълумки, “XXI аср – интеллектуаллаштирилган аср” кўринишини олиб бўлди. Буни ҳозирдаги илм-фан ва техника-технологиялар ривожидан яққол сезиш мумкин. Улар негизида ишлаб чиқарилаётган интеллектуал тизимларда кўплаб тизмий ёндашув, инновацион ёндашув, креатив ёндашув, ижодий ёндашув, мажмуавий (комиллик) ёндашув, интегратив ёндашув каби тадқиқот услубларидан фойдаланилмоқда. Бу тадқиқот услублари ичидан интегратив ёндашувдан кўпроқ фойдаланилмоқда. Бунга сабаб интеллектуаллаштирилган асрнинг таълим-тарбиясини ташкил этишда албатта илм-фан ва

техника-технологияларнинг энг сўнгги ютуқларидан фойдаланишга тўғри келади, яъни булар асосидаги ҳосил бўладиган-янгиланган таълим мазмунини ташкил этишда интеграциялаш жараёни амалга оширилади.

Бу йўналишнинг истиқболли томони шундаки, бунда дунё миқёсидаги ўқитиш тизимларини технологик тараққиёт ғоялари билан интеграциялаштирилади, шунингдек, интеграциялаш таълимни интеллектуаллаштириш жараёнида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий компетенциясини янада мукамаллаштиришда нихоятда зарур.

Республикамызда интеллектуал салоҳиятли бўлажак мутахасисларни тайёрлаш масаласи ҳам давлат аҳамиятига молик бўлиб, ушбу масалани ҳал қилишга алоҳида эътибор қилинмоқда. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегиясида “Узликсиз таълим тизимини янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мос юқори малакали кадрлар тайёрлаш, таълим ва ўқитиш сифатини баҳолашнинг халқаро стандартларини жорий этиш” вазифаси белгиланган[1].

Шунинг учун ҳам бўлажак ўқитувчиларни интегрatív ёндашув негизида касбий фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш уларга мос инновацион метод ва технологияларни ишлаб чиқариш, шунингдек, илмий-методик таъминотни тайёрлаш ушбу соҳанинг **долзарб йўналишларидан** ҳисобланади. Бунда ушбу соҳадаги давлат сиёсатини эътиборга олган ҳолда тайёрланган ўқитувчилар мамлакатимиз барча жабҳаларини интеллектуаллаштиришга муносиб ҳисса қўша оладиган мутахасислар бўлиб етишади.

Шунинг учун мазкур тадқиқот ишида ҳам интегрatív ёндашув негизида бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини тайёрлашни модернизациялаш масаласи қаралади.

Ушбу муаммони ҳал этишда дастлаб анъанавий таълим тизимига мос ва ҳос бўлган давлат ҳужжатлари ўрганилиб чиқилади ва улардаги бўлажак ўқитувчиларни замонавий талаблар асосида касбий фаолиятга тайёрлашни модернизациялашга қаратилган ғоялар ва кўрсатмавий фикрлар муаммо ечимини ҳал қилишда эътиборга олиниб борилади ва улардаги **дидактик имкониятлар** ҳисобга олинади. Қуйида уларнинг базилари ҳақида тўхталамиз:

1. Бўлажак ўқитувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашнинг Давлат таълим стандартларининг мавжудлиги.

2. Бўлажак ўқитувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашга оид фанлар бўйича Давлат таълим стандартларининг мавжудлиги.

3. Бўлажак ўқитувчиларни малака тавсифномаларининг мавжудлиги.

4. Таълим йўналиши бўйича ўқув режасидаги бўлажак ўқитувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашни интегрatív ёндашув негизида амалга ошириш мумқунлиги ва шу кабилар.

Бу кўрсатилган охириги имконият бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашни дастлабки босқичиданок интеграциялашга кучли эътибор бериш кераклиги талаб қилинади. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчисини касбий фаолиятга тайёрлашдаги фанлар блокларининг йўналтирилган мақсад-вазифалари бор ва уларнинг муаммо ечимини ҳал қилишга етарлигини аниқлаб олишга тўғри келади.

Ўрганилган Давлат ҳужжатларидаги имконият ва шарт-шароитлар бўлажак бошланғич синф ўқитувчисини тарбиялашни интегрatív ёндашув негизида амалга оширишга бўлган дастлабки имкониятлар бўлиб ҳисобланади. Шунинг бирга мазкур йўналишдаги дастлабки изланишларимиз натижалари бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини интеллектуал фаолиятга тайёрлашни интегрatív ёндашув негизида амалга ошириш мумқин эканлигини кўрсатади. Бу эса бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини тайёрлашни замон талабларини эътиборга олган ҳолда интегрatív ёндашув асосида амалга оширишнинг аҳамиятини янада оширади ҳамда бундай муаммоларнинг ижтимоий аҳамиятини ҳам янада юксалтиради. Ва қайд этиш мумқинки, тадқиқ этилаётган муаммонинг ўзи ҳам Давлат аҳамиятига эга бўлган ижтимоий аҳамият касб этувчи истиқболли долзарб муаммо бўла олади.

Шу сабабли мазкур тадқиқот ишимизнинг дастлабки босқичида бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини интегрatív ёндашув негизида тайёрлашнинг педагогик ва психологик шарт-шароитлари илмий-методик жиҳатдан асосланиб олинди. Бунинг учун бўлажак бошланғич синф ўқитувчисини интегрatív ёндашув негизида тайёрлашга оид кўникма ва малакаларини шакллантириш жараёнини ўзаро боғлиқ бўлган мантикий кетма-кетлигини илмий-методик жиҳатдан асослаб олдик. Уларни қуйидагича ифодалаб олдик:

- Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида **интеграциялашга** оид билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш. Бу биринчи курслар таълим тарбияси жараёнида амалга оширилади;

- Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини **интегрatív йўналишларни** танлашга ўргатиш. Бу бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини тайёрлашдаги иккинчи курслар таълим-тарбияси жараёнида амалга оширилади;

- Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини **интегрatív функцияларни яратиш** ва улар мақсад-вазифалари ҳамда мазмун-моҳиятини англаб етишга ўргатиш. Бу бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашдаги учинчи курслар таълим тарбияси давомида амалга оширилади;

- Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини **интегрatív ёндашув** қилишга тайёрлаш. Бу бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашдаги тўртинчи курслар таълим-тарбияси жараёнида амалга оширилади.

Юқорида қайд этилган бошланғич синфларга мос дидактик материаллар ва справочник маълумотлар ҳамда муаммони ечишга керак бўладиган креатив ахборотлар муҳитлари тайёрланиб олинди.

Тизимлаштирилган маълумотлар негизида бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини интегрatív ёндашув негизида касбий фаолиятга тайёрлашга оид кўникма ва малакаларни шакллантириш муаммоси ечимини ҳал қилишга кўмаклашувчи маълумотлар базаси тайёрланади. Бу бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини тайёрлашдаги янгиланган (модернизацияланган) таълим мазмунини шакллантиришнинг методологик асосларини тайёрлаб олишга кенг имкониятлар яратди.

Бундай имкониятлар негизида ҳал этилган босқичлар бўйича тайёрланган маълумотларни анъанавий таълим жараёни мазмунига интеграция қилиш масаласи ечимини қараб чиқиш мумкин бўлади. Бунинг учун таълим мазмунини интеграция қилишга оид қуйидаги қонун-қоида, тамойиллар ва хулосавий фикрлар ўрганилиб чиқилди: Ўқитиш воситалари; ўқитиш алгоритми; ўқитиш мазмунини интеграциялаш; ўқитиш меъёрлари; ўқитиш технологиялари; ўқитишга ахборотни танлаш; ўқитишдаги интеграция; ўқитишда хусусиятларни танлаш ва шу қабилар.

Ушбу соҳадаги изланишларимиз натижаларига асосланиб **таълим мазмунининг интеграцияси** ҳақида ҳам бирор-бир ҳукмий фикрни шакллантиришга ҳам имконият яратилди. Биз уни қуйидагича ифодаладик: таълим мазмунининг интеграцияси деганда мазмунлар орасидаги мустаҳкам алоқа, уларнинг бир-бирларига ўтиш жараёни ва уларга мос натижалар ҳамда ушбу жараёндаги билимлар синтези, фаолият турлари ва қобилиятларнинг яхлит тизими деган тушунчага келдик.

Ушбу йўналишдаги тадқиқотимизнинг психологик жиҳатлари ҳам аҳамиятлидир, яъни таълим мазмунидаги интеграциялаш ишлари бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларидаги кўпчилик хусусиятларни тарбиялайди. Бу ҳақда қуйидаги фикр аҳамиятлидир:

“Ўқитишда хусусиятларни тарбиялаш-фанларни ўқитиш, ўқувчиларда илмий муносабатни, қуйидагиларни хусусиятлайдиган муносабатларни тарбиялаш мақсадини кўзлайди: **қизиқиш** (билиш хоҳиши) ва **фаолият** (бирор нарса аниқлаш учун бирор нарса қилиш хоҳиши); **скептицизм** (тез-тез учрайдиган фикрларни синчиклаб кўриб чиқиш хоҳиши); **далиллаш** (билим олишда исботлаш мантиқи ва қоидалардан фойдаланиш маҳоратлари); **хабардорлик** (унинг ёрдамида ўйлаш мумкин бўлиши учун

олам ҳақида ахборотлар фондининг мавжудлиги); **стратегиялар** (излаш учун қоидалар мавжудлиги ва улардан фойдаланиш хоҳиши); **мойиллик** (янги билимларни олиш натижасида талаба ўзини олам ҳақидаги фикрлаш усулини қайта кўришни бошлаши учун бошқаларнинг фикри ва тушунчаларини қонуният асосида бир чизикқа жойлаши) [2].

Шунингдек, ушбу йўналишдаги бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини интегрatív ёндашув негизида тайёрлашнинг педагогик жиҳатлари ҳам ўта аҳамиятлидир. Шунинг учун ҳам бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини интегрatív ёндашув негизида тайёрлашга оид материалларнинг анъанавий таълим мазмунига интеграцияси бўйича педагогик шарт-шароитлар ҳам ўрганилиб чиқилди. Унда бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини тайёрлашнинг ўқув режасидаги фанлар блоклари ҳам ўрганилиб чиқилиши, шу асосда бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини интегрatív ёндашув негизида тайёрлашга мўлжаллаб тайёрланган алгоритмик босқичлардаги маълумотлар анъанавий таълим мазмунига интеграцияланади.

Юқоридагиларни эътиборга олган ҳолда айтиш мумкинки, бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини интегрatív ёндашув негизида касбий фаолиятга тайёрлашга оид кўникмани шакллантириш жараёни уларнинг бутун олий ўқув юртида таҳсил олиш давомида ҳал этилади. Улардаги интеграциялаш, интегрatív йўналишни танлаш, интегрatív функцияъни ишга тушириш мазкур муаммо ечими учун пропедивтик ҳамда дидактик жиҳатдан қўллаб-қувватловчи асос бўлади.

Тадқиқотимизнинг ушбу қисмида олиб борилаётган изланишлар натижаларига асосланиб қуйидаги хулосавий фикрларни келтиришни мақсадга мувофиқ деб топдик:

- Бўлажак ўқитувчиларни интегрatív ёндашув негизида тайёрлашнинг педагогик ва психологик шарт-шароитлари бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини тайёрлашдаги илмий-методик жиҳатдан асосланган мукамал таълим мазмунини ишлаб чиқишга кенг имкониятлар яратди;

- Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини интегрatív ёндашув негизида тайёрлашнинг тўрт босқичи (интеграциялаш; интегрatív йўналишни танлаш; интегрatív функцияъни ишга тушириш; интегрatív ёндашув) бўйича олиб борилган тадқиқот ҳажми ва қамрови кенглиги қаралаётган муаммо ечимини ҳал қилишда маълумотлар базасини шакллантиришнинг зарурийлигини кўрсатди;

- Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини интегрatív ёндашув негизида тайёрлаш босқичлари кўплиги (улар тўртта) ушбу тадқиқот жараёни ва уларнинг натижаларини мунтазам равишда назорат қилиб боришлигини кўрсатди, акс ҳолда тадқиқот жараёнида четланишлар (самарасиз йўллар) юз бериши мумкин ва шу кабилар.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7-февралдаги ПФ -4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегияси тўғрисида” ги фармони// Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – Тошкент– 2017 - 6-сон. -70-модда.

2. Хасанбоев Ж, Тўракулов Х.А, Хайдаров М, Ҳасанбоева О, Усмонов Н.Ў. Педагогика фанидан изоҳли луғат.– Т.: “Фан ва технология”, 2009, 672 б.

FANLARNI KASBGA YO‘NALTIRIB O‘QITISHDA BO‘LAJAK MUTAXASSISLARNING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI.

*O.X.Turakulov, p.f.d. professor,
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali professori
S.K.Mamanov,
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali o‘qituvchisi*